

Калініченко І. О.,

кандидат педагогічних наук,

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ (Україна)

Рикова С. К.,

здобувач вищої освіти за освітньо-науковою
програмою «Спеціальна освіта»,

ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,

м. Київ (Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Анотація. У статті розглянуто особливості комунікативних умінь у дітей молодшого шкільного віку з розладами спектру аутизму та можливі шляхи розвиткової роботи для їх покращення.

Ключові слова: комунікативні вміння, діти молодшого шкільного віку, розлади спектру аутизму, особливості, розвиткова робота.

ОСОБЕННОСТИ КОМУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАСТРОЙСТВАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности коммуникативных умений у детей младшего школьного возраста с расстройствами спектра аутизма и возможные пути развивающей работы для их улучшения.

Ключевые слова: коммуникативные умения, дети младшего школьного возраста, расстройства спектра аутизма, особенности, развивающих работа.

FEATURES OF COMMUNICATIVE SKILLS OF PRIMARY SCHOOL- AGED CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Abstract. The article considers the features of communication skills of children of primary school age with autism spectrum disorders and possible ways of developmental work to improve them.

Key words: communication skills, children of primary school age, autism spectrum disorders, features, developmental work.

Постановка проблеми. Поширеним і яскраво-вираженим проявом РСА у дітей молодшого шкільного віку є недостатній розвиток комунікативних умінь, викликаний через порушення соціальної інтеграції і небажання вступати в контакт з іншими людьми. Комунікативні вміння дітей з РСА молодшого шкільного віку формуються в залежності та в комплексі саме з

соціальними уміннями дитини, її емоційним станом під час контакту. Цей процес зв'язку є ключовим. Саме дефіцит спілкування, недостатня кількість соціальної взаємодії з людьми впливає на якість комунікацій, гальмує розвиток мови дитини з РСА молодшого шкільного віку.

Останнім часом, коли Україна впроваджує широкі можливості інклюзивного навчання для дітей з ООП, дуже важливим є правильне розуміння особливостей комунікативних вмінь та шляхів їх розвитку всіма учасниками команди супроводу дитини з РСА. Вибір шляхів покращення комунікативних вмінь кожного учня з РСА, оптимального навчального середовища значно залежатиме як від тих можливостей, які можуть бути створені в навчальному закладі, так і від індивідуальних особливостей учня, його емоційного стану, рівня інтелектуального розвитку, стану вираження симптомів РСА. Коли соціальні навички покращуються, комунікативні уміння активно розвиваються, для дитини з РСА відкриваються нові можливості, в емоційній та комунікаційній взаємодії з іншими людьми однолітками, батьками, вчителями. Таким чином, розвиток комунікативних вмінь дитини молодшого шкільного віку значно залежить від вибору індивідуального підходу до кожної дитини; синхронної корекції особистісних проявів і особистісного розвитку дитини.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження проблематики особливостей комунікативних навичок дітей з РСА та можливих шляхів їх покращення охоплюють такі аспекти:

- систематизація світового досвіду вивчення аутизму як у теоретичному, так і в експериментальному аспектах (Т. Скрипник);
- зарубіжний досвід шляхів і засобів соціальної інтеграції дітей з РСА (Н. Asperger, S. Harris, L. Kanner, S. Greenspan);
- вплив соціальних та педагогічних факторів на розвиток дітей з РСА, особливості корекційно-розвиткової роботи (Н. Базима, Д. Шульженко, Є. Янушко)

Мета статті полягає у висвітленні особливостей комунікативних умінь у дітей молодшого шкільного віку з розладами спектру аутизму, бо ці вміння значно впливають не тільки на процес навчання у школі, а й на все подальше життя дитини; вивчення потреб, пов'язаних з особливостями соціальної адаптації дітей для подальшої організації ефективної корекційно-розвиткової діяльності, спрямованої на допомогу школярам, які потребують розвитку комунікативної сфери.

Виклад основного матеріалу. РСА (розлади спектру аутизму) – це спектр різновидів та різноманітних форм розладів, який характеризується проявом 3-х головних якісних дефіцитів: нестачою соціальної взаємодії, недостатнім ступенем розвитку комунікації, особливою стереотипністю поведінки. Саме поняття ширини спектру пояснює, що діти з РСА можуть значно відрізнятися один від одного характером вираженості симптомів, їх динамікою в ході розвитку, тому комунікативні вміння дітей з РСА залежать від ступеню та індивідуального прояву дефіциту, як і методи допомоги в розвитку умінь.

При комунікації з дітьми з РСА можуть виникати протестні реакції, коли дитину прагнуть вивести із звичного для дитини середовища чи активно долучити до комунікації. В процесі комунікацій, дитина з РСА має певні особливості, пов'язані з розвитком її соціальної взаємодії.

Головною ознакою є характерне для дитини з РСА глобальне порушення комунікації: часто вона не намагається висловити свої бажання вокалізацією, поглядом, мімікою або жестами. Вчена Н. Базима пояснює, що у дітей з РСА спостерігаються специфічні особливості комунікативної сфери, а саме: порушена здатність встановлювати і підтримувати контакт з іншими людьми, регулюючи його глибину; знижене вміння керувати своєю поведінкою у спілкуванні; порушене вміння розуміти і враховувати психологічні особливості інших учасників спілкування; порушене вміння приймати, утримувати і передавати ініціативу у спілкуванні, адекватно завершувати спілкування; порушене вміння психологічно правильно вступати у процес

взаємодії, підтримувати спілкування; знижена здатність прогнозувати ситуацію спілкування, долати психологічні бар'єри; порушене уміння оптимально використовувати вербальні й невербальні комунікативні засоби; знижена здатність оцінювати свої стосунки з людьми; утруднене уміння формувати суб'єктивні уявлення про власну роль та роль інших учасників спілкування [1, с. 24].

У найбільш легких випадках РСА, коли замість повної відсутності комунікації спостерігаються лише пов'язані з нею труднощі, можливі прояви різних мовних порушень. У подібних випадках можна виявити явні проблеми зі сприйняттям мовної інструкції, розмиття і нечіткість вимови, запинки, аграматизми, труднощі в побудові фрази. Всі ці проблеми виникають саме при спробі дитини вступити в комунікацію, організувати цілеспрямовану мовленнєву взаємодію. У спробах комунікації учень з РСА часто може проявляти сором'язливість, загальмованість, підвищену чутливість до погляду іншої людини, тону його розмови, тембру голосу. Він може прагнути до спілкування в звичній і ритуалізованій формі і губитися в новій обстановці.

Педагогічні працівники в ході навчання і виховання повинні глибоко розуміти психологічний стан, поведінку, конкретні дії дітей з РСА, сприймати таких «... вихованців у їхньому реальному фізичному, психосоматичному, соціодуховному вимірі структури єдності буття» [2, с. 248]. Педагогічна робота щодо надання допомоги дітям з РСА має бути чітко структурованою, посиленою, зрозумілою і виваженою.

Зокрема, при загальному порушенні розвитку цілеспрямованого комунікативного мовлення можливе використання окремих мовленнєвих форм: постійна гра звуками, складами і словами, римування, спів, перекручування слів, декламація віршів та інше.

Принцип комунікативної спрямованості навчання і виховання дітей з РСА означає необхідність спеціальної уваги до розвитку як вербальних, так і невербальних форм комунікації, диференційованого підходу до мови, як

основного засобу комунікації, також цілеспрямованого формування навичок спілкування з дорослими і з однолітками.

Корекційна робота, соціалізація та розвиток комунікацій дітей з розладами спектру аутизму здійснюється з позицій індивідуального диференційованого підходу. Необхідно вміти враховувати індивідуальні типологічні особливості кожної дитини. Рекомендації є в посібнику для батьків, клініцистів, вихователів та наставників від науковців S. Greenspan та J. Greenspan, яка присвячена методиці вибору стиля навчання дитини з РСА [6, с. 1].

Стиль навчання залежить від домінуючого типу сприйняття. Математики, художники покладаються на візуально-просторове сприйняття, мають гостру чутливість до просторових взаємозв'язків. Спортсмени можуть виконувати роботу рухів тіла та отримувати зворотний зв'язок від свого тіла, щоб отримати "фізичне відчуття реакції". Хороші письменники, які творчо інтегрують слова та значення, використовують слухову обробку. В основі різних стилів навчання, описаних у посібнику, лежать труднощі в обробці відчуттів. Тому варто зробити оцінку розвитку сенсорного профілю дитини, щоб створити її базовий профіль та використовувати його в подальших комунікаціях з дитиною та навчанні.

В своїй книзі *Engaging Autism: Using the Floortime Approach to Help Children Relate, Communicate, and Think* [7, с. 1] американські вчені S. Wieder та S. Greenspan описали концепцію DIR (Developmental, Individual-difference, Relationship-based). Мета терапії в рамках концепцій DIR та методики Floortime – робота не над зовнішніми сторонами поведінки дитини, а створення фундаментів для здорового розвитку. За допомогою цієї методики визначають ключові можливості, відсутні або порушені в процесі їх розвитку: здатність до співпраці та комунікацій (початковими жестами, а потім - й словами), а також розвитку творчого мислення. Завдяки використанню цієї методики, для значної кількості дітей відкрилися нові можливості, які раніше

вважалися недоступними для дітей з РСА. У них сформувались дружні стосунки з однолітками, розвилися гарні комунікативні навички та мовлення.

В роботі Є. Янушко [5, с. 12] предствлені ігрові вправи, спрямовані на розвиток емоційної сфери та комунікативних вмій дитини. Кожен вид гри має свою основну задачу: стереотипна гра дитини – основа взаємодії з ним; сенсорні ігри дають нову чуттєву інформацію, створюють можливість встановлення контакту з дитиною; терапевтичні ігри дозволяють зняти внутрішнє напруження, виплеснути негативні емоції, виявити приховані страхи; спільне малювання дає чудові можливості для прояву аутичним дитиною активності, для розвитку його уявлень про навколишній світ.

У своїй статті Д. Шульженко [3, с. 12-15] навела приклади корекційної роботи, проведеної з трьома дітьми. Для розкриття потенціалу дітей з РСА важливо, щоб вони відчували себе в небезпеці, психологічно комфортно. Діти мали отримати позитивний настрій для участі в комунікативній та навчальній діяльності, саме це є запорукою успіху соціалізації, комунікації дітей. Для успішного навчання, для кожного з дітей було складено індивідуальний план роботи, який корегувався, в залежності від зворотньої реакції кожної дитини. Корекційна робота була спрямована в напрямку розвитку комунікативних навичок та базувалась на елементах спеціальних педагогічних технологій. Були використані елементи системи Монтесорі, а також елементи корекційного розвитку образотворчої діяльності та графічних навичок. Кожен з учнів покращив свої комунікативні навички.

За дослідженням Д. Шульженко [4, с. 194], застосування саме індивідуального підходу до кожної дитини, синхронної корекції особистісних проявів і особистісного розвитку дитини дає позитивні результати. Це дає змогу здійснити правильний прогноз розвитку комунікативних вмій та навчальних навичок дитини з РСА; здійснити добір загальних корекційно-розвиткових прийомів і засобів, які будуть використані у навчально-виховному процесі в школі.

Висновки. Розвиток комунікативних вмінь дітей з РСА залежить як від ступеню вираженості різних характеристик розладів спектру аутизму, так і від того, чи було застосовано вчасне педагогічне втручання. Спираючись на дослідження науковців, беручи до уваги специфіку розвитку комунікативних умінь у дітей молодшого шкільного віку та значний зв'язок комунікативного розвитку з розвитком соціальної взаємодії, вважаємо доцільним застосування індивідуального підходу до навчання та розвитку кожного окремого учня з РСА; синхронізації корекційної роботи у напрямку розвитку особистості дитини, її комунікативних вмінь та навичок, як вербальних, так і невербальних, з опорою на індивідуальний стиль сприйняття інформації (візуальний, кінестатичний, аудіальний) і сенсорний стан дитини.

Використання правильно-підібраних педагогічних та психологічних методик, спрямованих на позитивне емоційне сприйняття дитиною, стане запорукою ефективного розвитку як соціальних, так і комунікативних умінь під час навчання та проведення корекційно-розвиткових занять спеціалістами. Досить ефективними є використання ігрових методик, коли розвиток комунікативних навичок йде через гру та використовується тематика гри, яка лежить в основі вузьких інтересів дитини, поступово розширюючи її новими поняттями та комунікативними одиницями. Також дуже ефективно показала себе методика використання ігрового малювання, яка допомагає не тільки розширити словниковий запас дитини, а й освоїти навички читання, письма в позитивному емоційному стані. Це сприяє розвитку навичок дітей з РСА, а опора на успіх розширює комунікативні вміння дитини.

Список використаних джерел

1. Базима Н. В. Дитина з РАС в інклюзивному просторі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. № 38, 2019. 22–29 с.
2. Гладуш В.А. Ретроспектива підготовки педагогічних кадрів в Україні для формування освітніх послуг в умовах спеціальної освіти / Тенденції та проблеми управління закладами освіти: виклики XXI століття: кол. монографія. – Київ : ДЗВО «Ун-т менедж. освіти», 2021. – с.242-250 ISBN 978-966-2344-75-2

3. Шульженко, Д. І. Формування готовності дітей з аутистичним спектром порушень до навчання у школі. Корекційна педагогіка. Вісник української асоціації корекційних педагогів, №1, 2008. С. 9-15.
4. Шульженко, Д. І. Психологічна корекція аутичних дітей в умовах інклюзивного навчання. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць. Університет «Україна». № 6 (8), 2009. 194 с.
5. Янушко Е.А. Игры с аутичным ребенком. Установление контакта, способы взаимодействия, развитие речи, психотерапия. М.: Теревинф, 2004. 136 с.
6. S. Greenspan and J. Greenspan. Emotional Learning Styles: A Guide for Parents, Clinicians, Educators, and Mentors The Floortime Center. «Stanley I Greenspan MD Inc@2012», 2012. 8 p.
7. S. Wieder and S. Greenspan. Engaging Autism: Using the Floortime Approach to Help Children Relate, Communicate, and Think. Hachette Books, 2009. 448 p.

Матеріали подані в авторській редакції